

СВИСТУН Л. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
(Університет митної справи та
фінансів)

УДК 347.615

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню правової природи аліментів на неповнолітніх дітей. Проаналізована судова практика щодо стягнення аліментів. З'ясовано основні проблеми, пов'язані зі стягненням аліментів, і запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: аліментні зобов'язання, неповнолітні діти, злісне ухилення від сплати аліментів, платник аліментів, дохід платника.

Статья посвящена исследованию правовой природы алиментов на несовершеннолетних детей. Проанализирована судебная практика по взысканию алиментов. Выявлены основные проблемы, связанные с взысканием алиментов, и предложены пути их решения.

Ключевые слова: алиментные обязательства, несовершеннолетние дети, злостное уклонение от уплаты алиментов, плательщик алиментов, доход плательщика.

The article is devoted to research the legal nature of child support for minor children. The jurisprudence regarding alimony is analyzed. The main problems associated with the recovery of maintenance are found out and solutions are proposed.

Key words: alimony obligations, minor children, wilful evasion of payment of alimony, maintenance payer, income payer.

Вступ. Міжнародна Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікована Верховною Радою України 27 вересня 1991 р. [1], визнає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку. Забезпечення цього права покладається пріоритетно на батьків чи інших осіб, які виховують дитину. З урахуванням Закону України «Про міжнародні договори України», Конвенція є частиною національного законодавства, і її положення застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» [2], кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного та соціального розвитку.

Ч. 2 ст. 51 Конституції України [3] та ст. 180 Сімейного кодексу України [4] (далі – СК України) визначено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Але, не дивлячись на те, що права дитини на утримання та обов'язок батьків забезпечувати дитині відповідний рівень життя, харчування, виховання встановлені у достатній кількості нормативно-правових актів, все це не завжди виконується належним чином у нашій країні. Проблема стягнення аліментів не є новою в сімейному праві України. Доволі часто, внаслідок невиконання аліментних зобов'язань, діти втрачають можливість повноцінно розвиватися, здобувати освіту, отримувати кошти для існування тощо.

Дослідження питань стягнення аліментів на утримання дітей набуло розвитку в наукових доробках провідних вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: М. Антокольської, Л. Афанасьєвої, Г. Ахмач, О. Дзери, Н. Дячкової, М. Ждан, І. Жилінкової, О. Косової, В. Кройтор, І. Кузнецова, З. Ромовської, Л. Сапейко, О. Усачової, С. Фурси, С. Чашкової, Є. Чефранової, Ю. Червоного та інших. Проте станом на сьогодні залишаються невирішені проблеми у цій сфері, які потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Завданнями статті є визначення теоретичних аспектів призначення аліментів на користь дитини, встановлення деяких недоліків у застосуванні правових норм, дослідження порядку стягнення аліментів за чинним законодавством.

Результати дослідження. Аліменти (від лат. *alimentum* – харчування, утримання) – утримання, яке у визначених законом або договором випадках надається одним членом сім'ї іншому, якщо останній не має власних коштів для існування [5, с. 24]. Зазначене визначення не можна вважати цілком правильним через ототожнення в ньому понять «аліменти» та «утримання». Вважаємо, що аліменти, з одного боку, – це утримання, яке надається добровільно одним членом сім'ї іншому і котре може здійснюватися як шляхом надання їжі, забезпечення одягом, доглядом тощо, у натурі і в грошах, а з другого боку, аліменти – це кошти або майно, що надається аліментозобов'язаною особою примусово на утримання іншої особи [6, с. 113].

М.В. Вербіцька зазначає, що аліменти на неповнолітню дитину – це кошти на утримання дитини, які присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі. Підставою виникнення аліментного правовідношення є сукупність таких фактів: 1) кровне споріднення між батьками і дітьми, засвідчене в установленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними (наприклад, усиновлення); 2) вік особи, яка має правовий статус дитини. На погляд автора, рішення суду про стягнення аліментів є вже наслідком наявності сукупності вказаних фактів та недотримання батьком (матір'ю) обов'язку щодо утримання дитини [7, с. 33].

Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» [8] визначає усі види заробітку і додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом, з яких провадиться утримання аліментів. А саме з: основної заробітної плати за посадовим окладом, тарифною ставкою, відрядними розцінками тощо; усіх видів доплат і надбавок до заробітної плати; грошових і натуральних премій; оплати за надурочну роботу, за роботу в святкові, неробочі та вихідні дні; заробітної плати, що зберігається під час відпустки, а також із одержуваної при звільненні компенсації за невикористану протягом кількох років відпустку; заробітної плати, що зберігається під час виконання державних і громадських обов'язків, та в інших випадках збереження середньої заробітної плати; винагороди за загальні річні підсумки роботи підприємств та організацій; винагороди, що виплачується штатним літературним працівникам газет, журналів, агентств друку, радіо, телебачення із фонду літературного гонорару, а також нештатним літературним працівникам, що підлягають державному соціальному страхуванню; одноразової винагороди (відсоткових надбавок) за вислугу років; допомоги з державного соціального страхування, а також з допомоги через тимчасову непрацездатність, що встановлені в колективних сільськогосподарських підприємствах; доплат до допомоги з державного соціального страхування, виплачуваних за рахунок підприємств, установ, організацій; сум, виплачуваних для відшкодування збитків у зв'язку із втратою працездатності внаслідок каліцтва або іншого пошкодження здоров'я, за винятком сум для відшкодування витрат на догляд за ними, на додаткове харчування, санаторно-курортне лікування (включаючи оплату проїзду) і протезування потерпілих; допомоги по безробіттю; одержуваної пенсії, за винятком надбавок до пенсії, що виплачуються інвалідам першої групи на догляд за ними; державної соціальної допомоги інвалідам із дитинства, призначеної відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам із дитинства та дітям-інвалідам»; стипендій, виплачуваних студентам у період навчання у вищих навчальних закладах, учням професійних

навчально-виховних закладів та слухачам навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; доходів від підприємницької діяльності, селянських (фермерських) господарств, кооперативів, об'єднань громадян, а також доходів, що припадають на частку платника аліментів від присадибної ділянки або підсобного господарства; усіх видів заробітку, одержуваного адвокатами за роботу в юридичних консультаціях; плати, отриманої за передачу в оренду земельної ділянки або земельної частки (паю); інших видів заробітку.

Нескладно визначити такі доходи, якщо відповідач працює в бюджетній сфері, отримує пенсію, стипендію, т. зв. «офіційні доходи» тощо. Однак в деяких випадках, зокрема коли платник аліментів – підприємець або взагалі не працює, дуже важко об'єктивно оцінити реальний рівень доходів громадян України, оскільки часто відомості про доходи ними приховуються, довідки про заробітну плату не відповідають дійсності.

Як зазначає А.І. Пергамент, визначення розміру аліментних зобов'язань у частці від доходів поставило особу, уповноважену на отримання аліментів, у вкрай важке становище: часто буває складно виявити всі окремі доходи зобов'язаної особи; у разі ж визначення розміру аліментного зобов'язання в частці на отримувача аліментів падає важкість виявлення усіх конкретних доходів відповідача. З іншого боку, такий стан речей полегшує для недобросовісного відповідача можливість приховати частину своїх доходів і тим самим зменшити частку, яка належить дитині за аліментним зобов'язанням [9, с. 63].

Саме тому проєктанти СК України відійшли від правила, що мало місце у Кодексі про шлюб та сім'ю, який йому передував, щодо встановлення чітких відсоткових часток заробітку чи доходів платника аліментів (1/4 – на одну неповнолітню дитину, 2/3 – на двох неповнолітніх дітей, 1/2 – на трьох і більше). І, згідно з СК України, частку заробітку (доходу) матері, батька, котру стягуватимуть як аліменти на дитину, суд визначає кожного разу індивідуально. В окремих випадках, передбачених ст. 184 СК України, суд може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Однак вказані зміни у сімейному законодавстві, якщо говорити відверто, мало змінили вказану ситуацію. По-перше, говорячи про судову практику щодо стягнення аліментів, неможливо не відзначити той факт, що зазвичай судді не використовують диспозитивність норм СК України щодо можливості встановлення розміру аліментів у кожному конкретному випадку індивідуально, а вважають за простіше йти уторованою колією та призначати аліменти у відсотках, які були встановлені ще Кодексом про шлюб і сім'ю. Хоча, наприклад, якщо платник аліментів має високий дохід, не має інших утриманців, крім малолітньої дитини, не страждає на фізичні захворювання, чому він не може сплачувати на утримання своєї дитини, скажімо, не 1/4, а 1/3 своїх доходів? [7, с. 34].

Це підтверджує приклад судової практики.

Рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області по справі № 185/9991/15-ц від 19 листопада 2015 р. м. Павлоград.

Розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_4 про зміну розміру стягуваних аліментів, суд встановив, що Позивачка звернулася до суду з позовом про збільшення розміру стягуваних аліментів на утримання неповнолітньої дитини. Посилалася на те, що з відповідача на її користь стягуються аліменти на утримання неповнолітньої ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1 у розмірі 1/6 частини заробітку. Вказаний розмір аліментів був визначений, оскільки з відповідача стягувалися аліменти на утримання іншої дитини у розмірі ? частини заробітку та на утримання дружини, ОСОБА_6, у розмірі ? частини заробітку, до досягнення дитиною трирічного віку. Стягнення аліментів на утримання дружини припинено, оскільки дитина досягла трирічного віку. Аліментів у розмірі 1/6 частини заробітку недостатньо, оскільки не задовольняє потреб дитини. Просить збільшити розмір аліментів до ? частки заробітку відповідача.

У судовому засіданні позивач та її представник підтримали позовні вимоги, дали пояснення, аналогічні викладеним у позові. Доповнили пояснення тим, що дитина перебуває на обліку у лікаря, позивачка самотійно виховує трьох дітей. Відповідач у судовому засіданні позов не визнав. Пояснив, що з нього стягнуто аліменти на утримання

іншої дитини, ОСОБА_7 У нього на утриманні знаходяться дружина та дитина. Позивачем не надано доказів того, що дитині не достатньо аліментів, які вже стягуються.

Суд, вислухавши учасників, дослідивши матеріали справи, доходить такого висновку. Рішенням Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 10 листопада 2014 р. з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_1, на утримання дочки, ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1, стягуються аліменти у розмірі 1/6 частки з усіх видів доходу, але не менш ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Згідно з копією вказаного рішення, доказами, які вплинули на визначення розміру аліментів на користь позивачки, стали виконавчі листи про стягнення з відповідача аліментів на утримання дружини, ОСОБА_6, у розмірі ? частини заробітку, до досягнення дитиною трирічного віку та на утримання дитини, ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_2 у розмірі ? частини з усіх видів доходу але не менше 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Аліменти на утримання дружини підлягали стягненню до 26 серпня 2015 р., досягнення дитиною трирічного віку. Фактично аліменти не стягувалися. Рішення про стягнення аліментів із відповідача на утримання ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_2 у розмірі ? частини з усіх видів доходу, але не менше 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку продовжує дію до повноліття дитини.

Ст. 192 СК України передбачено, що розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Збіг часу стягнення аліментів на утримання дружини відповідача до досягнення дитиною трирічного віку не є обставиною, яка погіршила матеріальний стан позивачки. Ця обставина не є підставою для збільшення суми аліментів, які мають бути стягнуті з відповідача на користь позивачки. Доказів, що свідчать про погіршення стану здоров'я дитини або одержувача аліментів, що дають право позивачки на збільшення розміру аліментів, позивач не надала. Посилання на випуску з медичної картки не може свідчити про таке погіршення здоров'я дитини, що тягне за собою необхідність збільшення суми аліментів стягнення, які підлягають стягненню з відповідача.

На даний час є рішення суду про стягнення аліментів з відповідача на двох дітей. На дитину позивачки та дитину дружини відповідача.

За судовою практикою, на двох дітей стягуються аліменти у розмірі 1/3 частини доходу відповідача або по 1/6 частині на кожну дитину. На дитину позивачки стягнуто аліменти у розмірі 1/6 частини доходу відповідача, що відповідає судовій практиці.

Позивачкою та її представником заявлено про те, що на її користь має бути стягнуто аліменти у розмірі ? частини доходу відповідача так само, як стягнуто на користь дружини відповідача, оскільки діти відповідача є рівними і їх аліменти мають бути рівними.

Дану заяву суд не приймає до уваги, оскільки аліменти на користь дружини відповідача у розмірі ? частини доходу відповідача стягуються за згодою відповідача. Згоди на збільшення аліментів для позивачки відповідач не дає. Наявність рішення суду про стягнення більшого розміру аліментів на одну дитину не є підставою для стягнення такого ж розміру аліментів на іншу дитину.

Із викладеного суд робить висновок, що у задоволенні позову слід відмовити. На підставі ст. 192 СК України, керуючись ст. 209–215 ЦПК України, суд вирішив у задоволенні позову ОСОБА_1 до ОСОБА_4 про збільшення розміру аліментів, які стягуються за рішенням Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 10 листопада 2014 р. з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_1, на утримання дочки, ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1, з 1/6 частки до ? частки з усіх видів доходу відмовити [10].

Як видно, рішення суду було винесено «за судовою практикою». Хоча, як відомо, Україна є країною континентальної правової сім'ї, а не прецедентної, тому судді можуть вийти за вказані встановлені рамки і вирішувати справи, індивідуально підходячи до кожного конкретного випадку.

Розмір аліментів у кожному конкретному випадку визначає суд, він має брати до уваги всі обставини справи, досліджуючи джерела прибутку особи (батька чи матері), з якої будуть стягуватися аліменти на дитину, враховувати наявність нерухомого майна, транспортного засобу, земельних ділянок, а також, що дуже важливо, зміну його сімейного стану, хронологію появи дітей тощо.

М.В. Антокольська звертає увагу, що значна кількість норм, які регулюють сімейні відносини взагалі та аліментні зобов'язання зокрема, мають т. зв. ситуаційний характер. Це означає, що вони містять визначення, які не можуть бути чітко й однозначно сформульовані в законі, оскільки потребують індивідуальної конкретизації на підставі врахування усіх обставин справи в кожній ситуації [11, с. 247].

Як уже зазначалося, кошти на утримання дитини можуть бути присуджені як у частці від доходу її матері, батька, так і (або) у твердій грошовій сумі.

На думку Є. Ханович, недоліком визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі є не тільки складна та недосконала процедура індексації аліментів, а й швидкість реагування на збільшення або зменшення доходу боржника. Водночас вона відзначає суттєву перевагу визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі, а саме коли боржник приховує свій фактичний дохід, що є досить розповсюдженою практикою в нашій країні [12, с. 22].

Однією з проблем щодо аліментних зобов'язань також є стягнення цих зобов'язань особою, яка тимчасово перебуває або має намір постійно проживати в іноземній державі. Якщо дитина проживає в Україні, а батько за кордоном, що, однак, не звільняє останнього від сплати аліментів, позов про стягнення аліментів може бути подано до суду України за місцем проживання дитини. Утім, якщо між Україною і державою, у якій проживає платник аліментів, немає договору про надання правової допомоги, то виконання рішення суду України про стягнення аліментів може виявитися проблематичним [13, с. 302].

Зазначена проблема полягає, насамперед, в істотних відмінностях у матеріально-правових та процесуальних нормах сімейного права, що є причиною виникнення колізій під час виконання рішення іноземного суду. Зокрема, коли дитина проживає на території однієї країни і судом цієї ж країни ухвалено рішення про стягнення аліментів на її користь, а боржник проживає на території іншої країни.

15 вересня 2017 р. Міністерстві юстиції України видало Наказ № 2904/5 «Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання» [14]. Ця Інструкція визначає порядок виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання, прийнятої 23 листопада 2007 р. у м. Гаазі, що набрала чинності для України 01 листопада 2013 р.

Не менш важливим є порядок сплати аліментів у разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги. У такому разі аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1203 «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» передбачає, що, у разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про подання правової допомоги, він повинен сплатити аліментні зобов'язання з утримання дитини (дітей) до досягнення нею повноліття, які оформляються договором між цією особою та одним із батьків, з яким залишається дитина (діти), або її опікуном, піклувальником (далі – одержувач аліментів), або договором про припинення права на аліменти для дитини (дітей) у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду [15].

Висновки. Правове регулювання стягнення аліментів на дітей є достатньо розгалуженим. Порядок їх стягнення є складним процесом, що пов'язаний із декількома галузями права та потребує вдосконалення на кожній стадії – від призначення аліментів, зміни розміру за рішенням суду до його виконання.

По-перше, залишається проблема визначення розміру аліментів на дітей через існування одержання прихованих доходів зобов'язаними особами.

По-друге, суди, використовуючи судову практику своїх колег, визначають розміри аліментів, хоча можуть і повинні вийти за вказані встановлені рамки і вирішувати справи, індивідуально підходячи до кожного конкретного випадку. Суд має брати до уваги всі обставини справи, досліджуючи джерела прибутку особи (батька чи матері), з якої будуть стягуватися аліменти на дитину, враховувати наявність нерухомого майна, транспортного засобу, земельних ділянок, а також, що дуже важливо, зміну її сімейного стану, хронологію появи дітей, витрати, які здійснює відповідач, тобто реальний рівень його життя.

По-третє, проблему здійснення аліментних зобов'язань особою, яка тимчасово перебуває або має намір постійно проживати в іноземній державі, може бути розв'язане тільки за допомогою наявної міжнародно-правової договірної бази. Можемо констатувати, що аліментні зобов'язання не припиняються автоматично внаслідок таких обставин, як зміна місця проживання чи громадянства одного з їх учасників, оскільки за таких обставин право на отримання аліментів може бути здійснено або через пред'явлення позову в країні, в якій проживає відповідач, або шляхом виконання у цій країні рішення, ухваленого за місцем проживання позивача.

По-четверте, у справах про стягнення аліментів на дітей, як і в усьому сімейному праві, велике значення має моральний аспект, почуття, особисті стосунки між батьками дитини, між батьками і дітьми тощо.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/>.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
5. Юридичний словник / за ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. К.: Гол. редакція української радянської енциклопедії, 1983. 1342 с.
6. Малярчук Т.В., Рогів Х.К. Актуальні проблеми сплати аліментів дітям і можливі шляхи їх подолання. Сучасні питання економіки і права. 2013. Вип. 2. С. 113–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2013_2_21.
7. Вербіцька М.В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 32–36.
8. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/sho>.
9. Пергамент А.И. Алиментные обязательства по советскому праву. М.: Госюриздат, 1951. 167 с.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56206063>.
11. Антокольская М.В. Семейное право: учебник. М.: Юрист, 2002. 336 с.
12. Ханович Є. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 10. С. 20–25.

13. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2009. 428 с.

14. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання: Наказ Міністерстві юстиції України 15 вересня 2017 р. № 2904/5. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1150-17>.

15. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1203. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/>.

